

Spelers in de samenlevingsopbouw aan het begin van de 21ste eeuw

Het lijkt een versleten begrip, maar dat is schijn. In allerlei gedaanten komt de term terug. Er wordt gesproken over het belang van 'cement' en van 'specie' in de samenleving. De burgemeester van Amsterdam, Job Cohen, ziet het als zijn belangrijkste opgave om 'de boel bij elkaar te houden'. De provincie Noord-Brabant heeft het over een 'maïzena-overheid' en in Zuidwest Friesland vind je het project 'de lijmpot' om de onderlinge kleefkracht tussen burgers te versterken. Talja Blokland-Potters, bijzonder hoogleraar in de Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk, spreekt in 2006 haar oratie uit onder de titel *Het sociaal weefsel van de stad*. Samenlevingsopbouw gaat dus over binden en verbinden. En dat is actueler en urgenter dan ooit.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) definieerde in 1982 in de studie *Herwaardering van welzijnsbeleid* vier doelen voor welzijnsbeleid die tot op de dag van vandaag de samenlevingsopbouw funderen: individuele zelfredzaamheid, sociale stabiliteit, sociale participatie en sociale samenhang. Deze vier doelen zijn sterk geworteld in publieke organisaties. De politie, het onderwijs, de woning-corporatie, het verenigingsleven, religieuze organisaties, zelfs het bedrijfsleven (onder het motto van maatschappelijk ondernemerschap) nemen de samenlevingsopbouw serieus ter hand. Er worden ook telkens weer nieuwe inspiratiebronnen aangeboord. Meest recent zijn het rapport *Vertrouwen in de buurt* van de WRR uit maart 2005 en de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Boodschap: investeer in bewoners, sluit aan bij hun leefwereld, wees paternalistisch als het moet. Maar zorg dat die basale doelstellingen van de samenlevingsopbouw actief worden bevochten. Deze brochure gaat over dit gevecht. We bieden een overzicht van de spelers in de samenlevingsopbouw in het begin van de 21ste eeuw: wie zijn zij, wat willen zij, en hoe kunnen ze de vier doelstellingen schragen? Hoe kunnen ze elkaar versterken? Aan bod komen de woningcorporatie, de politie, de religieuze organisatie, de sportvereniging én het opbouwwerk. Eind 2006 kwamen verschillende spelers uit het veld van samenlevingsopbouw bijeen tijdens *De ontmoeting* in Rotterdam. Dit debat gaf een goed inzicht in de stand van zaken van de

hedendaagse samenlevingsopbouw. We doen verslag van deze bijeenkomst en laten de professionals aan het woord. Het verhaal in deze brochure is bedoeld om het nieuwe elan in de samenlevingsopbouw te presenteren, opnieuw in te kleuren en alle professionals die zich voor samenlevingsopbouw inzetten een hart onder de riem te steken.

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

[mantelzorg](#)

[kwetsbare groepen](#)

[vrijwillige inzet](#)

[huiselijk en seksueel geweld](#)

[leefbaarheid](#)

De brochure kan met name worden ingezet als ondersteuning bij werkplaatsen, discussies op lokaal niveau over samenlevings-opbouw, en om de agenda voor het prestatieveld Leefbaarheid en Sociale Cohesie van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) inhoud te geven. Samenlevingsopbouw is een verhaal met grote woorden, maar van kleine daden. Maar wel kleine daden die het verschil maken.

Niets nieuws onder de zon?

Samenlevingsopbouw is in Nederland in de jaren vijftig geïntroduceerd. In de decennia die daarop volgden veranderde de invulling daarvan, maar tot de dag van vandaag wordt erin geïnvesteerd: in oude stadswijken, naoorlogse herstructureringswijken, en kleine en grote dorpen. Is er dan niets nieuws onder de zon? Jawel. Want de Nederlandse samenleving is in de afgelopen vijftig jaar veranderd. Nederland is verkleurd, geïndividualiseerd, ontkerkelijkt en sterker verstedelijkt, tegelijkertijd is de islam in Nederland opgekomen, zijn vrouwen massaal de arbeidsmarkt opgegaan, is het gemiddelde opleidingsniveau gestegen, heeft zich een ICT-revolutie voltrokken en is de bevolking aan het vergrijzen. De nieuwe tijden brengen voor samenlevingsopbouw nieuwe opdrachten met zich mee, zoals het stimuleren van interetnische contacten, het werken aan veiligheid, en het voorkomen dat jongeren radicaliseren en ouderen vereenzamen. Nieuwe spelers in het veld van samenlevingsopbouw, zoals woningcorporaties, moskeeën, sportverenigingen en bedrijven, buigen zich over deze opdrachten en geven daar met vallen en opstaan maar vaak ook verrassend origineel inhoud aan.

Schema 1

In dit schema is te zien hoe verschillende partijen in de tijd afgebakend elkaar in evenwicht houden bij het investeren in samenlevingsopbouw. Een voorbeeld: In de jaren tachtig waren het welzijnswerk en het opbouwwerk uit de gratie. Doordat deze werksoorten samenlevingsopbouw expliciet als corebusiness hadden, dreigde er een gat te vallen. Tegelijkertijd beleefden enkele andere werksoorten een stevige bloei. De wijkagent werd in de jaren tachtig, tot verdriet van sommigen, bijvoorbeeld een 'halve welzijnswerker'. De positie van het welzijnswerk en het opbouwwerk is aan het begin van de 21ste eeuw ook niet heel sterk. Op dit moment zien we dat met name de woning-

Grassroots

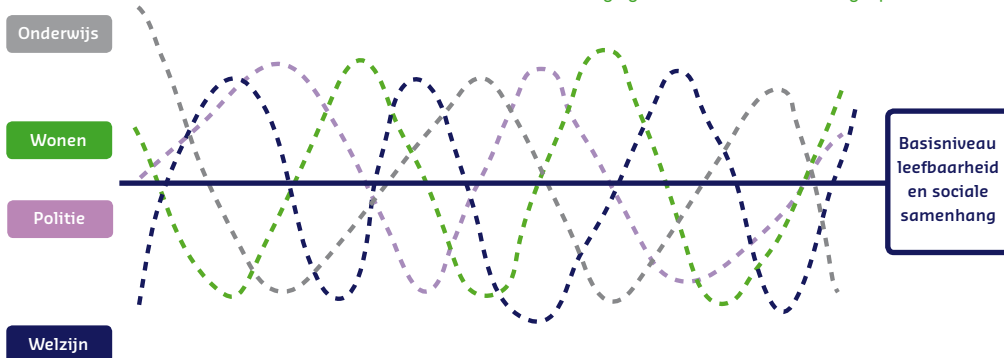
Het belangrijkste principe van de samenlevingsopbouw is het betrekken van burgers bij zaken en beslissingen die hen direct raken. Werken vanuit de 'grassroots' wordt dit ook wel genoemd. Ook de effectiviteit van beleid is daarmee gediend. Van bovenaf gedropt beleid heeft vaak teveel negatieve onbedoelde effecten. Ondanks de vaak tegenvallende ervaringen met inspraak en bewonersinbreng blijven nieuwe generaties beleidsmakers voortdurend verwijzen naar de grassroots. De opkomst van Pim Fortuyn en Leefbaar Nederland zorgden voor de meest recente opleving. Politici zouden blind en doof zijn voor de geluiden uit de samenleving en niet meer weten wat daar leeft, broeit en gist. Bij samenlevingsopbouw gaat het er niet zozeer om optimaal gebruik te maken van de kennis, kunde en ervaringen van bewoners voor een goed beleid. Veel eerder gaat het erom een goed beleid te voeren dat aansluit bij wensen, verwachtingen, behoeften en acties van bewoners om de leefbaarheid in hun omgeving naar een hoger plan te tillen. Daarbij moeten de "grassroots" overigens niet worden geïdealiseerd: Samenlevingsopbouw in een nieuw jasje is niet vies van "modern paternalisme".

De ontmoeting

Op vrijdag 3 november 2006 ontmoette een bont gezelschap van professionals die betrokken zijn bij samenlevingsopbouw elkaar in het Millinxparkhuis in Rotterdam. Er was iemand van het speeltuinwerk, van een sportvereniging, van het wijkpastoraat, van de moskee, van de woningcorporatie, van het jongerenwerk, er waren twee architecten en de politie was vertegenwoordigd. Natuurlijk was ook het opbouwwerk aanwezig. Er ontrolde zich een levendig verhaal over de plaats van samenlevingsopbouw in het begin van de 21ste eeuw. Een verhaal waarin successen

corporaties, maar ook bijvoorbeeld de brede school, zich nadrukkelijker roeren op de trom van leefbaarheid en samenlevingsopbouw. Overigens kan deze golfbeweging van buurt tot buurt verschillen. In plaatsen waar wél een stevige, ambitieuze welzijnsorganisatie aanwezig is, zal deze wel degelijk een prominente rol spelen in de samenlevingsopbouw. Waar dit niet zo is, springen andere partijen vaak in het ontstane gat. Onder het motto 'iemand moet het toch doen' worden multiculturele kookfeesten, moeder-en-kindmiddagen en buurtsoaps georganiseerd door bijvoorbeeld de woningcorporatie.

Golfbeweging investeren in samenlevingsopbouw

werden benoemd en valkuilen geschetst. Het belang van samenwerking én eigengereidheid werd onderstreept, de noodzaak van professionele samenlevingsopbouw werd belicht. Maar vooral ging het over de noodzaak om iets te doen (en na te laten). We geven hier een impressie van *De ontmoeting*. Een uitgebreid verslag kunt u vinden op www.movisie.nl.

Aanwezigheidsopbouwwerk

Opbouwwerk of samenlevingsopbouw is toch vooral een kwestie van 'aanwezig zijn', van weten wat er speelt in de buurt of in een groep. Het is een kwestie van veel kleine dingen goed doen, en vooral: ervoor zorgen dat het weer leuk wordt. De opbouwwerker: 'Ik heb altijd gehuldigd dat er aanwezigheidsopbouwwerk moet zijn. Meestal woonde ik vlak bij de wijken waar ik werkte. Ik investeerde in het aan elkaar knopen van dingen. In ons vak is het funest als je de mensen niet kent. Als je niet weet wat er in buurten leeft, dan heb je als opbouwwerker geen betekenis. Je belangrijkste betekenis is dat je weet waarover je praat als op straat loopt. Dat je de mensen kent. Dat je een breed netwerk hebt en dat je de kansen die er liggen benut. Je loopt dan wel tegen problemen op. Een voorbeeld: Je hoort dat mensen die werken in de dak- en thuislozenopvang cliënten willen huisvesten. Dan ga je naar de corporatie en meldt mensen aan zonder papieren. Dat gaat wel over 20.000 mensen in Rotterdam. De corporatie heeft vervolgens een probleem. Die is dan niet initiatief-nemer, maar vanuit sociale bewogenheid zegt die wel: we kijken wat we kunnen doen. De initiatiefnemer is dus niet de belangrijkste, er moet altijd een partner zijn die weet wat er leeft en die erin slaagt om vraag en antwoord aan elkaar te knopen. Dat is het belangrijkste van het vak. Je kunt heel eenvoudig investeren in de woonomgeving door simpele dingetjes samen te doen. Dat zet zaken in beweging. Bomen planten op een plein, iets doen met kunst en kleuren. Daar worden bewoners vrolijk van.'

Samenwerken of verdringen?

Een eeuwig discussiepoint bij samenlevingsopbouw is of het niet te druk wordt op het speelveld. Daar kan ook heel scherp

over worden geoordeeld, blijktens de volgende analyse van de wijkteammanager van de woningcorporatie.

'Er werd gezegd dat er twee valkuilen zijn bij samenlevingsopbouw. De eerste was dat je moet uitkijken om elkaar niet te verdringen. De tweede was: als wij het niet doen, doet niemand het. Wat de eerste valkuil betreft: is het wel zo slecht om een ander te verdringen? Als je iets beters te bieden hebt dan wat er al is, doe dan vooral het betere. Anders trap je in die Nederlandse consensuscultuur van iedereen te vriend houden. Soms moet je gewoon het oude weggooiën en voor het nieuwe gaan. De tweede valkuil is een beetje Messiaans, een soort redderspos. Ik vind dat heel erg fout. Je stelt je eigen organisatie, je eigen mores zo heel erg centraal. Dat vind ik niet passen. Meestal verzieken redders de wereld. Hoe hoger de idealen, hoe meer ravage ze achterlaten. Ik denk zelf dat je het beste kunt samenwerken als je je corebusiness heel erg goed doet. Dat scheelt ook een hoop tijd. Als je goed doet waar je goed in bent, hou je gewoon tijd over!'

SPELER 1 de politie

De wijkagent is bijna een archetype als het gaat om samenlevingsopbouw in de buurt: de man of vrouw in het blauw die aan de ene kant hangjongeren aanspreekt als ze overlast veroorzaken en aan de andere kant een kopje koffie drinkt en de laatste nieuwtjes doorneemt met een willekeurige bewoner. De wijk-agent, of hoe hij of zij tegenwoordig ook mag heten (buurtregisseur, buurt-coördinator), is weer in opmars. In cijfers is het niet uit te drukken, maar steeds meer wijken krijgen hun wijk-agent terug. Dit heeft onder andere te maken met het Referentiekader gemeenschappelijke veiligheidszorg, dat door de politie als een leidend beleidskader wordt gehanteerd om de gebiedsgebonden politiezorg in te richten. In dit referentie-kader wordt de zorg voor veiligheid in de buurt niet alleen neergelegd bij de

politiefunctaris, maar worden alle partijen in de buurt aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor de (sociale) veiligheid: ondernemers, welzijnsorganisaties, woningcorporaties, scholen én bewoners. De wijkagent is een vast aanspreekpunt voor politiezaken en is present in de buurt.

De essentie van het optreden van de wijkagent is problemen rond veiligheid te voorkomen. Hij verzamelt en analyseert informatie. Als een wijkagent problemen signaleert vraagt hij anderen (bewoners, organisaties) er samen met hem iets aan te doen. Een van de sterke punten van de wijkagent ten opzichte van de klassieke spelers in de samenlevingsopbouw is dat hij (bijna letterlijk) een stok achter de deur heeft. Als een van de weinigen kan hij sancties opleggen en justitie inschakelen als bewoners dreigen te ontsporen. Daarnaast is de wijkagent ook een van de functionarissen die, als hij zijn taken

juist invult, voor alle bewoners zichtbaar is op straat (zowel voor de 'boeven' als voor de 'verbeteraars') en zo kan hij scherp signaleren waar en waarom het in een buurt dreigt te ontsporen. De bijdrage van de wijkagent aan samenlevingsopbouw is cruciaal, omdat veiligheid in de buurt een zeer basale voorwaarde is om de sociale samenhang en stabiliteit in een buurt überhaupt te kunnen versterken. Zonder het gevoel in een buurt of omgeving te wonen waarin een zekere mate van geborgenheid gevonden kan worden, is het voor andere professionals onbegonnen werk om aan leefbaarheid te bouwen. Omgekeerd is het zo, dat in een buurt waar anonimiteit overheerst en de sociale samenhang ver te zoeken is de (sociale) veiligheid maar moeizaam kan worden gehandhaafd door louter professionals. Ook hierbij is de inbreng én het gedrag van bewoners zelf cruciaal.

SPELER 2 de woningcorporatie

De woningcorporaties staan de laatste tijd zeer prominent in de schijnwerpers als het gaat om samenlevingsopbouw. In het WRR-rapport *Vertrouwen in de buurt* (2005) wordt de woningcorporatie een belangrijke rol toebedeeld in het herstellen of behouden van het vertrouwen in de buurt bij burgers. Uit divers onderzoek blijkt overigens dat tal van corporaties zich op het terrein van de samenlevingsopbouw al dicht bij roeren. Niet alleen onder de toenemende druk van het Rijk, maar ook omdat zij zich er als maatschappelijk ondernemers zelf toe geroepen voelen. Van oudsher zijn corporaties geworteld in een soort 'arbeidersonderlinge', die voor betaalbare en goede woningen en een leefbare woonomgeving dienden te zorgen. Veruit het grootste deel van het sociale woning-bestand is dan ook in handen van de corporaties. Corporaties hebben een heel direct, materieel belang bij buurten waarin de sociale samen-

hang, de participatie, de stabiliteit en de zelfredzaamheid op orde zijn, en zijn in staat dynamiek en beweging in de buurt, bij de bewoners te brengen. De werkwijze van corporaties sluit aan bij wat ook wel de indringende of heldere aanpak wordt genoemd. Deze aanpak is repressief, normerend van aard en schuwt interventies in de private levenssfeer van mensen niet. De kern van deze aanpak is het afzweren van vrijblijvendheid door heldere afspraken met huurders, controle of die afspraken worden nagekomen en consequenties aan het niet nakomen van afspraken. En belangrijk: de heldere lijn wordt volgehouden. De aanpak verslapt niet en corporaties laten zich niet intimideren door manipulatief gedrag van cliënten. De ervaring is namelijk dat de nieuwe helderheid werkt. De overlast in de woonomgeving en in de woning-complexen vermindert, huurders voelen zich vrijer, veiliger en meer op hun gemak binnen dit heldere regime, de illegale bewoning vermindert, problemen van problematische huurders worden

vroegtijdig gesignaleerd, voorkomen wordt dat huurachterstanden dramatisch oplopen en dat investeringen in complexen en publieke ruimten in recordtijd teniet worden gedaan door vandalisme. Corporaties kunnen deze aanpak ook volhouden, omdat zij een stok achter de deur hebben: bewoners zijn contractueel met de corporatie verbonden en verplichten zich daarmee zich als goede huurder en bewoner te gedragen. Doordat corporaties een belangrijk stempel kunnen drukken op de leefbaarheid in de buurt zijn zij ook een van de aangewezen spelers om de regie of het voortouw te nemen in de samenlevingsopbouw. Dat uit zich bijvoorbeeld in het brede scala aan flankerende activiteiten die worden ondernomen bij herstructurering: investeren in veiligheid, maar ook in het behoud van het sociale weefsel door bijvoorbeeld 'slooptheater' te organiseren en vooral ook door present te zijn in de buurt.

Durven stoppen

Een belangrijk punt dat werd gemaakt, was dat er niet tot in het oneindige door moet worden gegaan met projecten, activiteiten en organisaties, omdat daar nu eenmaal een subsidierelatie mee bestaat. De vertegenwoordiger van de speeltuinverenigingen: 'Je ziet dat speelvoorzieningen waar ook een stevig gebouw bij staat zich vaak heel breed ontwikkelen en dat er club- en buurt-huiswerk door vrijwilligers ontstaat. Ik ken voorbeelden waar de wijkagent kantoor houdt in het gebouw bij de speelvoorziening. Er worden inspraakprocedures gehouden, in die wijken wordt de speelvoorziening een soort centrale ontmoetingsplek. Waar zo'n functie zich verbreedt, versterkt het die wijk ook. Volgens een terugkerend patroon van een jaar of vijf heeft het enige vorm van renovatie nodig. Dat moet je steeds blijven volgen. En dat is volgens mij ook een taak van de overheid. Die moet snappen dat als zoiets goed functioneert, ze daar heel veel profijt van hebben. De leefbaarheid gaat met sprongen vooruit. En je bent ook een aantal problemen voor. Ouders bezoeken met hun kinderen zo'n speeltuin en dan zie je die binding ontstaan. Het is een langzaam proces, laten we daar wel helder over zijn. Maar mensen willen, waar ze ook wonen, van welke afkomst ook, dat hun eigen wijk veilig is voor hun kinderen. Ze willen gewoon over straat kunnen. Als je maar blijft doorgaan met witte mensen in speeltuinverenigingen, in sportverenigingen en in buurtverenigingen, die allemaal weten hoe het moet, dan vervreemden die verenigingen zich van hun buurt. Daar moet je mee durven stoppen.'

Structuur of cultuur?

In het Millinparkhuis werd veel gepraat over de druk die de structuur van organisaties legt op het uitvoerend werk. De vertegenwoordiger van de politie zei hierover: 'Ik denk dat de buurtagent een schakel is naar buiten. En daar moet hij twee dingen voor doen. Hij moet zorgen dat de rest van het team doet wat dienstig is aan zijn eigen opdracht, de veiligheid waarborgen. En voor de rest moet hij allerlei zaken rond leefbaarheid buiten het takenpakket van de politie plaatsen. Daarvoor moet hij inventief kijken wie er iets op

kan pakken. Dat betekent dat hij met mandaat aan tafel moet zitten met andere organisaties. De grootste uitdaging is dat de wijkagent zijn eigen organisatie ook als netwerkpartner gaat zien. De wijkagent is iemand die zich beweegt aan de rand van je organisatie.'

De opbouwwerker maakt een soortgelijke observatie:

'De spanning zit voor mij voornamelijk in het management en de sturing. Zeker als de organisatie strak gestuurd wordt, en de politiek daar een belangrijke rol in speelt, want die willen alleen nog maar met de managers praten. De directeur heeft dan zijn middlemanagement neergezet. Maar met de mensen die aan de basis zitten wordt niet meer gepraat. Als je geluk hebt, dan zit er een manager die gevoel heeft voor de straat. Maar meestal coacht een manager op de regels. Het is echt een kwestie van hoe smal of breed een manager zijn taak ziet. Als hij veel overlaat aan de basis, dan wordt er wat bereikt. Buurtagenten willen veel, maar hoe worden ze gestuurd door hun organisatie? Onderwijzers willen veel, maar hoe worden ze gestuurd? Bij de opbouw van de Witte de With hadden we het geluk dat we managers hadden die willen, of ze nu van de deelgemeente waren, van de politie of van de school. Dat waren heel gedreven mensen. En dan kun je heel veel van zo'n buurtje maken.'

Gaten dichtten

Een aantal aanwezigen kwam uit het circuit van de religieuze organisaties: het wijkpastoraat, de moskee, het jongerenwerk van Youth for Christ. Opvallend in de bijdrage van al deze organisaties aan de samenlevingsopbouw was dat zij gaten aan het stoppen zijn die de overheid en professionele organisaties laten vallen. Even opvallend is de vanzelfsprekendheid waarmee zij dit

accepteren. Het wijkpastoraat: 'In het Oude Westen begon eind jaren zeventig de renovatie. Daardoor gingen de mensen die het konden betalen de wijk uit. En de sociale samenhang verdween. Toen is door de kerk gezegd: wij kunnen het niet maken om de wijk ook uit te gaan. Het gaat tegen je eigen principes in dat je de mensen die het meest te dragen hebben met de rotzooi achterlaat. Zo is het wijkpastoraat ontstaan. Dat betekent dat we nog steeds proberen om de mensen die buiten de boot vallen weer een beetje omhoog te trekken. Mensen die eigenlijk naar het maatschappelijk werk moeten, maar zich niet aan hun afspraak

SPELER 3 de sportvereniging

Het potentieel van sportverenigingen is enorm. Er zijn 28.600 sportorganisaties. 28 procent van de Nederlanders van 16 jaar of ouder is lid van een sportvereniging. 11 procent van de Nederlanders verricht vrijwilligerswerk binnen dergelijke verenigingen. Voetbal is veruit de grootste verenigingssport met 1,1 miljoen leden, gevolgd door tennis (0,7 miljoen), gymnastiek (0,3 miljoen), golf (0,23 miljoen) en hockey (0,17 miljoen). Tel hier de betrokken ouders van de jeugd-leden bij op, en het is duidelijk dat door het enorme bereik de mogelijkheden van sportverenigingen om bij te dragen aan samenlevingsopbouw substantieel zijn. Dit wordt steeds meer onderkend en opgepakt. Er bestaan enkele landelijke stimuleringsmaatregelen om de positie en betrokkenheid van (onder andere) sportverenigingen bij het functioneren van buurten en groepen bewoners te versterken. Voorbeeld daarvan is de zogeheten BOS-impuls (Buurt Onderwijs Sport), waarmee onderwijs, kinderopvang en sportverenigingen in eendrachtige

samenwerking de kwaliteit van buurten versterken. Voorbeelden zijn ook de Breedtesportregeling en de regeling Ruimte voor contact (www.ruimtevoorcontact.nl). Deze laatste regeling ontlokt initiatieven, ook bij sportverenigingen, om groepen van verschillende etnische herkomst duurzaam met elkaar in contact te brengen. Ook op lokaal niveau neemt de belangstelling toe voor de rol die sport speelt bij de kwaliteit van het samenleven van bewoners. Denk aan het buurtsport-werk, de buurtsportspelen in de zomer, de Krajicek-playgrounds en de Crujffcourts. Er zijn vele initiatieven om sport een rol te geven in achterstandsbestrijding door de emancipatie van met name jonge bewoners van kwetsbare wijken. Interessant bij de rol die de sportvereniging speelt in de samenlevingsopbouw, is de belangrijke rol van het particulier initiatief, van de grote mate van vrijwillige inzet én de positieve invalshoek die wordt gekozen. Sport is immers vooral ook leuk! Bovendien zijn in de sport bij uitstek rolmodellen te vinden van succesvolle, allochtone Nederlanders, vaak ook afkomstig uit

de kwetsbare buurten waar dit soort lokale initiatieven tot bloei komen. Goede voorbeelden zijn er in het land te over. Een aansprekend initiatief is de Haagse Sporttuin. Een voormalig braakliggend terreintje in de Haagse Schilderswijk is omgetoverd tot een multifunctioneel sportcomplexje, waar verschillende sportvelden, een klimwand en een grote hoeveelheid aan sportmateriaal aanwezig zijn om kinderen in de buurt te laten spelen. Dat gebeurt dan ook in samenwerking met de scholen in de buurt, met de buitenschoolse opvang én met betrokkenheid van ruim tien verschillende sportverenigingen die voor de begeleiding zorgen, workshops geven en de kinderen in de Schilderswijk zo samen aan het sporten krijgen. Elke dag van de week worden er vele sportieve activiteiten aangeboden, waarvan gretig gebruik wordt gemaakt door zo'n 1.500 kinderen per week, groot en klein. Het is een succesformule die door de stad zal worden uitgebreid. Een van de sleutels tot het succes: een gedreven projectleider die de vrijwillige en professionele organisaties weet te enthousiasmeren om de jeugd nieuwe kansen te geven.

SPELER 4 de brede school

Een belangrijke succesfactor voor samenlevingsopbouw is worteling in de buurt. Een voorziening die dat altijd in de vingers h ad was de basisschool. Door schaalvergroting en uitsortering naar witte en zwarte scholen is deze buurtfunctie onder druk komen te staan. Bij de ontwikkeling van de brede school wordt de samenlevingsopbouwfunctie weer teruggebracht bij het onderwijs. Daarbij gaat het vooral om de positie die de voorziening, de accommodatie, in de buurt heeft. Het aardige is dat deze ontwikkeling van onderaf wordt gevoed. Er is nauwelijks landelijk overheidsbeleid op gevoerd. Vooral initiatieven op lokaal niveau (Rotterdam, Groningen) hebben de brede school inmiddels een landelijke uitstraling gegeven. De verwachting is dat er in 2010 landelijk zo'n 1.200 brede scholen zijn voor kinderen van 0 tot 13 jaar, en circa 500 in het voortgezet onderwijs. Hoe de brede school daadwerkelijk ingevuld wordt, hangt af van wat kinderen en jongeren (en hun families) nodig hebben, van het gemeentelijke beleid en van het voorzieningenniveau in de betreffende gemeente. Zijn er in de wijk veel kinderen en jongeren met enige vorm van achterstand, dan zal in het aanbod van de school en haar samenwerkingspartners daar de

nadruk op moeten liggen. Dat aanbod omvat dan veelal programma's van voor- en vroeg-schoolse educatie met de peuterspeelzaal en de onderbouw van de school, allerlei vormen van opvoedingsondersteuning aan ouders, schoolmaatschappelijk werk, verlengdeschooldagactiviteiten en activiteiten voor kinderen en ouders vanuit de bibliotheek. Bij deze brede scholen zal er steeds meer samen-gewerkt moeten worden met allerlei voorzieningen voor jeugd(gezondheids)zorg. In wijken waar veel achterstandsproblemen zich opeenstapelen zal men bijvoorbeeld activiteiten met en voor buurtbewoners en bewonersorganisaties op kunnen zetten, zoals buurtfeesten, cursussen op het terrein van volwasseneneducatie en inter-generationale activiteiten. In wijken waar geen of weinig kwetsbare kinderen wonen moet de nadruk vooral liggen op samenwerking tussen de school en de kinderopvang, het welzijnswerk en andere aanbieders van naschoolse activiteiten om een sluitend aanbod van kinderopvang, naschoolse opvang en naschoolse activiteiten te bieden. In nieuwbouwwijken en in herstruc-turerings- wijken kunnen al deze voorzieningen zo veel mogelijk onder  een dak of zo dicht mogelijk bij elkaar in de buurt gesitueerd worden. Uit het *Jaarbericht 2005* (Oberon 2005) blijkt dat ruim de helft van de brede scholen is of wordt gehuisvest in een

multifunctionele accommodatie. Dit gaat niet per definitie gepaard met een nieuw gebouw. De overige brede scholen zijn of worden gehuisvest op locaties verspreid over de wijk of in elkaars directe nabijheid. Bij brede scholen voor de leeftijds-categorie 0 tot 13 jaar werkt men in het ideale geval vooral samen met basisonderwijs, peuterspeelzalen, kinderopvang en welzijnswerk, gevolgd door bibliotheek, maatschappelijk werk en instellingen voor kunsteducatie. De betrokkenheid van sportverenigingen neemt, mede onder invloed van de BOS-impuls (Buurt Onderwijs Sport), ook sterk toe. Scholen voor voortgezet onderwijs zijn iets eerder geneigd om een aantal activiteiten in eigen hand te houden dan om samenwerking te zoeken met anderen. Zij organiseren vooral activiteiten voor sport en cultuur. Oorzaken hiervan zijn onbekendheid met allerlei instellingen, het feit dat het aanbod van de instellingen niet aansluit bij de vraag van de scholen, maar ook de wens om zelf de regie in handen te houden. Scholen voor voortgezet onderwijs, die goede samenwerkings-partners op het terrein van welzijn, sport en beweging, kunst en cultuur hebben gevonden, merken wel dat het na een gewenningsperiode voor de leerlingen veel oplevert om met mensen, instellingen en organisaties van buiten de school samen te werken.

kunnen houden, die begeleiden we om op tijd op een afspraak te zijn. We hebben een inlooppandje, maar we zoeken de mensen ook op. De laatste jaren merken we dat mensen steeds meer in een sociaal isolement terecht komen. We proberen te weer buiten de deur te krijgen. Eigenlijk is onze belangrijkste taak om kleine sociale netwerken te formeren rondom die mensen. We proberen iets te doen voor mensen die niet in het professionele hulpverleningscircuit terecht komen. Wij zijn de wat vrije spelers met vrije ruimte.'

Gesloten professionele netwerken

Een opvallende bijdrage werd geleverd door de vertegenwoordiger van de Aya Sofia Moskee. Hij gaf aan dat het voor zijn vrijwilligers-organisatie bijna onmogelijk was om aan te haken bij het reguliere samenlevingsopbouw-circuit: 'Wij doen aan maatschappelijke dienstverlening, naschoolse opvang, een huiswerkklas, drie theatergroepen, beweging voor dames, ouderenwerk, spreekuur, bemiddeling bij echtelijke ruzies, opvang, samenwerking met justitie, gemeente, reclassering, netwerkoverleggen. Dat is onderdeel van het werk van de moskee. De moskee is een actieve plek, waar iedereen kan komen met allerlei vraagstukken. Het is niet alleen een gebedshuis. We hebben een groot bereik. Alleen de erkenning van ons werk is nihil. We krijgen geen subsidie, we vinden geen aansluiting bij andere organisaties. Niet bij het ouderenwerk, niet bij het jongerenwerk, niet bij het sociaal raadsliedenwerk. Wij zijn

nieuwe spelers, en we willen onze plek veroveren. We draaien zonder subsidie. Dan hebben we wel erkenning nodig om als serieuze partner gezien te worden.'

Welbegrepen eigenbelang

Samenlevingsopbouw hoeft lang niet altijd gemotiveerd te worden uit een louter altruistische instelling. Vooral in het verenigingsleven is het belangrijk te onderkennen dat er ook voordelen voor de eigen organisatie in het verschiet liggen. 'HDM heeft tijden in de hoofdklasse gehockeyd. We zijn gedegradeerd, en als je geld wilt voor spelers en weer wilt promoveren, dan moet je wat bieden aan sponsors. Wat heb je te bieden, is dan de vraag. Hoe zijn we uniek? HDM heeft Maatschappelijke Betrokkenheid als speerpunt gekozen. De jeugd kan activiteiten begeleiden in Den Haag, in achterstandswijken. Daar krijgen ze punten voor. In samen-werking met SOS kinderdorpen kunnen ze dan bijvoorbeeld in Ghana ontwikkelingsprojecten doen voor twee of drie maanden. Tevens organiseert HDM Haagse debatdagen over de maatschappelijke functie van sport. Daar komen ruim honderd deelnemers op af: sport-bestuurders (van voetbal-, tennis-, judo-, roei-, korfbal-verenigingen etc.), betrokken ambtenaren, wethouders en zelfs landelijke politici. Die brengen we met elkaar in contact. Hier vloeien samenwerkingsverbanden uit voort. Zo is HDM een samenwerkingsverband aan gegaan met de Marokkaanse voetbalvereniging HMC. Naast bestuurlijke ondersteuning hebben leden van de

HDM - jeugdacademie met jeugdleden van de Marokkaanse voetbalvereniging HMC een bingo-avond in een verzorgingshuis van Florence dichtbij HMC georganiseerd om elkaar beter te leren kennen en weder-zijdse negatieve voor-oordelen te bestrijden. We knopen alles aan elkaar. We gebruiken onze netwerken als hockeyvereniging om stages te regelen voor Marokkaanse jongens. Maar dan wel onder voorwaarde dat de ouders van deze jongeren vrijwilligerswerk gaan doen binnen de voetbalclub. Het zijn allemaal kleine dingen, maar het werkt wel. Wij gebruiken de Marokkaanse club ook als PR voor onze eigen vereniging. Het is echt voor wat hoort wat. En bedrijven met maatschappelijk verantwoord ondernemen in hun vaandel tonen zich enthousiast, zijn bereid met ons mee te denken, mee te werken en de sportvereniging HDM financieel te ondersteunen. Wij zien hen ook meer als partners dan als sponsors."

Fysiek is sociaal

Opvallend was dat in alle bijdragen van de deelnemers aan de Millinxparkhuissessie het belang van de fysieke infrastructuur aan de samenlevingsopbouw naar voren werd gehaald. Samenlevingsopbouw is mensenwerk, maar zonder iets leuks, moois, tastbaars en zichtbaars kom je niet ver: 'Het enige dat we als architect leveren zijn ideeën. Waar we goed in zijn is heel scherp analyseren hoe een buurt of een complex in elkaar zit. We kunnen bijvoorbeeld bedenken dat er tegen de voet van een Bijlmerflat atelierwoningen worden gezet. Daarmee creëren we verantwoordelijkheid: er worden geen vuilniszakken meer over de galerij gekieperd. Door mensen te laten solliciteren om in die atelier-woningen te komen wonen versterk je de verantwoordelijkheid en motivatie om de eigen woonomgeving in de hand te

houden. Zo'n stedenbouwkundig planproces werkt als katalysator in de samenlevingsopbouw.'

Waar is de overheid?

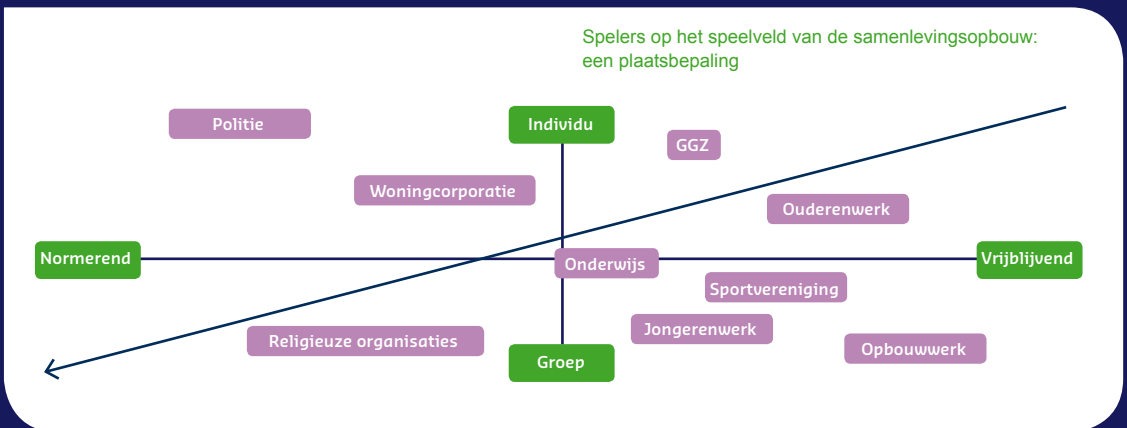
Opmerkelijk bij alle spelers die aan het woord waren, was dat zij de overheid een marginale rol toebedeelden in de samenlevingsopbouw. Het is mooi als de overheid haar gezicht laat zien, maar de boodschap was toch vooral dat ze het samen moeten doen: burgerinitiatieven, sportverenigingen en maatschappelijke organisaties. Daar ligt de kracht, daar ligt het initiatief. Een van de architecten: 'Elke stad zal altijd gebieden kennen waar het slecht gaat. Daar kun je op twee manieren op reageren. Laat de boel maar helemaal instorten en laat er dan een ontwikkelaar weer goud van maken. Of je kunt daarop reageren zoals wij dat hier doen. Ik vind dat er in het huidige tijdsgewricht maar weinig visie bestaat op hoe daarmee om te gaan. Zeker vanuit de overheid. Het leuke van deze discussie is dat al deze mensen zeggen: je moet het zelf doen, je moet je eigen netwerken aanboren. De overheid is geen belangrijke speler meer. We hebben een extreem centralistisch bestuurd land. We kennen geen stadsregio's zoals in Frankrijk. De Randstad zou een stadsregio kunnen zijn. We hebben hier alleen al in de Rotterdamse regio 68 gemeente-besturen, die er allemaal belang bij hebben om wijken als de Millinxbuurt te laten verpauperen. Al de kennis van de frontlinie, van de wijkmanagers wordt genegeerd. De opdracht voor de frontlinie in de samenlevingsopbouw is doodgewoon om iets te doen met de problemen die ze tegenkomen. De overheid bestaat wat dat betreft niet. Maar ik ben altijd al een anarchist geweest.'

Schema 2

Samenlevingsopbouw beweegt zich op twee belangrijke dimensies. De ene dimensie is die van groep versus individu. Enerzijds is er de groepsgerichte benadering, die zich bijvoorbeeld uit in het opbouwen van sociale samenhang. Anderzijds zijn er de individueel gerichte interventies. Die komen bijvoorbeeld tot uiting in individuele sociale activering naar de arbeidsmarkt of naar het vrijwilligerswerk, maar ook in de opvang en reïntegratie van sociaal kwetsbare bewoners zoals (ex-)drugsverslaafden en -psychiatrische patiënten. De andere dimensie is die van een sterk normerende aanpak, mét de mogelijke inzet van sancties, versus die van een vrijblijvende aanpak, die het vooral moet hebben van overreding en verleiding. Om samenlevingsopbouw succesvol ter hand te

kunnen nemen moeten alle vakken van het speelveld voldoende bezet zijn. De spelers op het veld moeten ook goed met elkaar samenwerken, zich bewust zijn van hun positie en 'de bal' zo nodig naar een andere plek op het veld kunnen en willen verplaatsen. De inzet van samenlevingsopbouw beweegt zich in de tijd ook over de verschillende dimensies van het speelveld. De jaren tachtig in de vorige eeuw werden bijvoorbeeld gedomineerd door een spel dat zich vooral afspeelde in het rechterbovenkwadrant (individueel, vrijblijvend). In de eerste jaren van de 21ste eeuw verschoof het spel zich naar het linkeronderkwadrant (groep, normerend). Het is dan ook niet verwonderlijk dat we de laatste jaren religieuze organisaties weer een meer prominente positie zien innemen in de samenlevingsopbouw.

Spelers op het speelveld van de samenlevingsopbouw: een plaatsbepaling

De principes van samenlevingsopbouw

In praktijken van samenlevingsopbouw functioneert een beperkt aantal werkprincipes of stukjes kennis. Deze stukjes kennis zijn in de loop der tijden met vallen en opstaan vastgelegd door sociale professionals. Het gaat daarbij niet om onbetwistbare, eeuwige en onveranderlijke waarheden, maar om principes die in tal van praktijken hun waarde hebben bewezen.

Een van die principes is bijvoorbeeld: door burgers bij de beleidsvorming te betrekken verhoog je de effectiviteit van het beleid. Nogmaals, dit is geen wetmatigheid, het is een principe met een zekere mate van waarschijnlijkheid. In elke nieuwe praktijk dient het zijn waarde opnieuw te bewijzen. Dat betekent dat deze stukjes kennis nooit voor zoete koek geschikt moeten worden. De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling heeft in haar advies "Inhoud stuurt de Beweging" drie scenario's gepresenteerd, waarmee samenlevingsopbouw in het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning inhoudelijk vorm kan krijgen: "De gemeente aan het roer", "Stuurman van je eigen leven" en "De burger en zijn verbanden". In de hierna volgende lijstjes hebben we de belangrijkste werkprincipes in praktijken van samenlevingsopbouw uitgesorteerd naar deze scenario's. Ze worden in de publicaties waar we ze aantreffen ook wel gouden regels genoemd, of vuistregels, tips, strategische lessen of oriëntatie-punten. Vaak hebben ze de vorm van een kernachtige zegswijze. Echte gelovigen op het terrein van samenlevingsopbouw beschouwen deze principes als hun evangelie. Enigszins nuchtere professionals beschouwen ze als heel bruikbare suggesties die je kunt gebruiken als de situatie erom vraagt, maar die je zo nodig ook terzijde kunt schuiven of kunt ombuigen. Wij hopen vooral dat u er uw voordeel mee kunt doen, op welke wijze dan ook.

COLOFON

© 2007 MOVISIE

Deze folder is mede gevormd door 'De Ontmoeting' in het Millinxparkhuis in Rotterdam o.l.v. Jan Maas (Maas Sociaal Investering). Hieraan namen deel: Ed de Meijer (opbouwwerker), Leo van der Burgh (Woningbedrijf Rotterdam), Caroline Bijvoet (Bijvoet Architectuur en Stadsontwerp), Henk van Schagen (Van Schagen Architecten), Tom Immel (Nederlandse Politieacademie), Albert Jan Schiphorst (HDM), Katinka Broos (Wijkpastoraat Oude Westen Rotterdam), Yousouf Duran (Stichting Ayasofia), Rolf Oosterbaan (NUSO) en Setkin Sies (Youth for Christ Rotterdam).

AUTEURS

Ard Sprinkhuizen en Radboud Engbersen

ISBN 978-90-8869-006-8

Te bestellen via www.movisie.nl (publicaties – leefbaarheid)

MOVISIE – Postbus 19129, 3501 DC Utrecht
T 030 789 2000 info@movisie.nl

Sinds 1 januari maakt NIZW Sociaal Beleid samen met vijf andere landelijke organisaties deel uit van MOVISIE – Kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling.

De gemeente aan het roer

- 1 Laat iedere wijk en buurt tot zijn recht komen, maar bied wel sturing.
- 2 Sluit tegenstanders niet uit, maar betrek hen er juist bij: een nieuwe actor brengt nieuwe dynamiek.
- 3 Stimuleer concrete activiteiten. Samen bezig zijn geeft een impuls.
- 4 Hanteer het 'voor wat hoort wat'-principe.
- 5 Zorg voor een professionele communicatie.
- 6 Besteed aandacht aan een goede follow-up.
- 7 Ga conflicten niet uit de weg
- 8 Monitor het alledaagse
- 9 Leg beslissingsmomenten tussen partijen duidelijk vast
- 10 Te snel te veel geld in een buurt pompen helpt niet

Stuurman van je eigen leven

- 1 Draai ondersteuning om: van bewonersparticipatie in overheidsbeleid naar overheidsparticipatie in burgerinitiatieven.
- 1 Sluit aan bij bestaande vraag van de bewoners.
- 2 Heb oog voor de rol van informele gangmakers of leiders.
- 3 De overheid moet geduld betrachten en zaaien of zaaigoed ter beschikking stellen.
- 4 Ken je grenzen
- 5 Geef bewoners het gevoel dat zij zelf in staat zijn hun eigen leven in de hand te nemen
- 6 Kies een persoonlijke en mondelinge benadering
- 7 Dam de bureaucratie in en maak ruimte voor bewoners
- 8 Breng de hoger geschoolden naar de straat
- 9 Respecteer ieders eigen motieven

De burger en zijn verbanden

- 1 Versterk het eigendomsgevoel van bewoners én organisaties.
- 2 Redeneer vanuit capaciteiten, niet vanuit problemen van bewoners.
- 3 Benut allochtone organisaties en intermediairs.
- 4 Creëer laagdrempelige ontmoetingsruimten.
- 5 Koester de werkwijze van het opbouwwerk.
- 6 Sluit aan bij het alledaagse
- 7 Houdt ervaring vast en zorg voor continuïteit
- 8 Verhoog ouderparticipatie in scholen en sportverenigingen
- 9 Leg rekenschap af
- 10 Koester initiatiefrijke personen en ondersteun die

